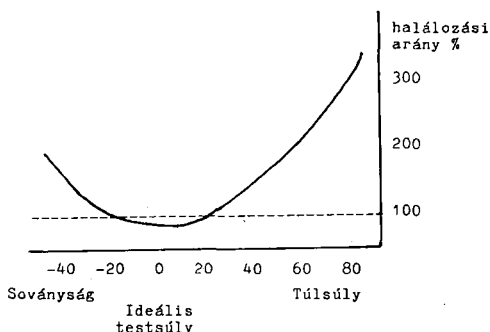

AZ ELHÍZÁS TÁRSADALMI ÖSSZEFÜGGÉSEI

Közleményemet azzal a drámai szlogennel is kezdeném, hogy "halálunkat okozzák a kalóriák". Néhány évtized távlatában vizsgálva, a szocialista átalakulással párhuzamosan egy sajátosan új jelenséget figyelhetünk meg Magyarországon, tudniillik az elhízás "tömegjelenségé" válását.

Mint bármely más jelenség, az elhízás is sokféle nézőpontból közelíthető meg. A következőkben nem térhetek ki a jelenség kórélettani jelentőségére, arra, hogy milyen betegségekhez vezet, milyen következményekkel jár az elhízás stb. Gondolatmenetem ott kezdődik, hogy elhiszem az orvosoknak, hogy az elhízás komoly, az egyik legfontosabb rizikótényező, és hogy a halálozással a következő ábrán látható összefüggést mutatja.

A halálozás alakulása a testsúly függvényében:

Ezt az ábrát Szollár Lajos közölte az 1986-ban megjelent "Az elhízás kórélettana" című kötetében, a Metropolitan Biztosító Társaság adatai alapján. A görbe egyértelműen és drámaian mutatja, hogy a túlsúly növekedésével milyen dinamikus módon növekszik a halálozási arányszám. Abból kiindulva tehát, hogy a kövér ember könnyebben betegszik meg és rövidebb ideig él, szociológiai nézőpontból a következő kérdéseket fogalmaztam meg:

- Milyen méretű, milyen nagyságrendű a probléma?
- Milyen dimenziók mentén írható le a jelenség társadalmi természete?
- Melyek azok a csoportok a társadalomban, ahol az előfordulás gyakoribb, tehát veszélyeztetettebbek az elhízás szempontjából?

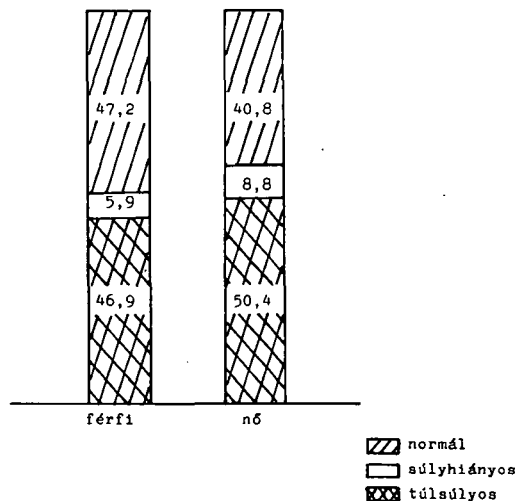
Először is a probléma nagyságrendjéről kell beszélni. Azt tapasztaltam, hogy meglehetősen nagy a bizonytalanság az elhízás mértékét illetően. Sokféle becslés létezik, melyek gyakorta ellentmondanak egymásnak, s nem lehet tudni, hogy mi az alapjuk. A bizonytalansá-

got jól tükrözi, hogy a becslések során előforduló két szélső érték 20, illetve 70 %-ban jelöli meg a népességben az elhízottak arányát. A módusz, tehát a leggyakrabban előforduló becslés 35 % körül van. Az a vizsgálat, amiről a következőkben beszámolok, ennél lényegesen többre becsüli a túlsúllyal rendelkezők arányát. Helyszűke miatt nem térhetek ki módszertani kérdésekre, pedig ezek a vizsgálat során igen fontosak voltak, hiszen attól függően, hogy hogyan definiálom a kövérséget, illetve az ideális testsúlyt, más-más eredményre juthatok. Számításaimhoz a Mühr-Johnsen-féle relatív testsúly táblázatot használtam fel, ami az ideális testsúly ± 10 %-os környezetét tekinti normálisnak. A számítások alapját a Társadalomtudományi Intézet 15 000 fős adatbázisa képezte.

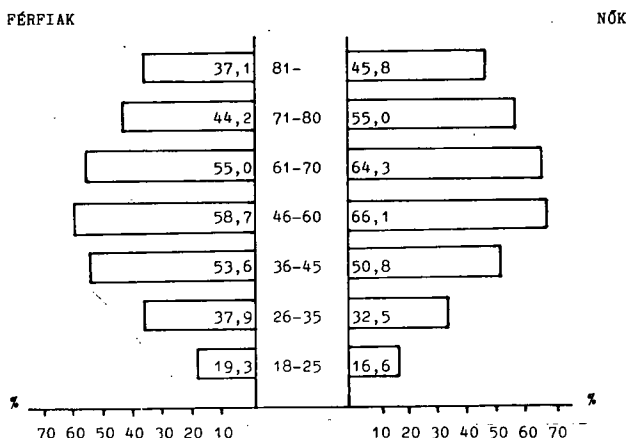
Ennyi bevezető után álljon itt néhány táblázat a számítások eredményéből. Először a legfontosabb demográfiai ismérvek tükrében néztem meg az elhízást.

1. ábra

A relatív testsúly szerinti megoszlás nemeként %-ban

Látható, hogy a nők szélsőséesebbek. Több közöttük a kövér, és nagyobb arányban fordul elő a soványság is. Így azt lehet mondani, hogy minden öt nő közül csak kettőnek normális a súlya. Összességében azt mondhatjuk, hogy a felnőtt népesség fele (48,8 %) túlsúlyos. Egyébként a túlsúlyon belül is megkülönböztettem 3 szintet, kissé túlsúlyos, elhízott, és erősen elhízott kategóriákat. Ezeket nyilván jobb lenne külön kezelni, de indokolható az összevont kezelés is, minthogy a kis túlsúly is veszélyeztetettséget jelent.

A túlsúlyfelesleggel rendelkezők aránya korcsoportos bontásban - nemek szerint

Az adatokat 7 korcsoportra bontva kezeltem. Jól látszik, hogy az életkor előrehaladásával a túlsúlyosok aránya erőteljesen nő, majd 60 év felett csökken. Az is látható, hogy ez a tendencia mindkét nemre hasonlóan érvényes. Némely különbség ott figyelhető meg, hogy a fiatalabb (45 év alatti) korcsoportokban a férfiaknál magasabb a túlsúlyfelesleggel rendelkezők aránya, míg az idősebb korcsoportokban a nőknél. A fordulópont a 46-60 éveseknél van, ahol a nők 66 %-a túlsúlyos. Azt mondhatjuk, hogy már a 36-45 év közötti korcsoportban igazán tömegessé válik a jelenség, hiszen itt alakul ki az 50 %-os nagyságrend.

Nőknél az elhízást gyakran magyarázzák a szülésekkel. A bemutatott ábrán látható, hogy a nők körében a szülőképes kor után, azaz 45 év felett is jelentős az aránynövekedés. Az adatbázison kimutatható volt, hogy a gyermektelen nők között a túlsúlyosok aránya korcsoportos bontásban alig valamivel alacsonyabb, mint a gyermekkel rendelkezők között. Így pl. a 46-60 éves korcsoportban a gyermekteleneknél is 60 % felett van a túlsúlyos arány. Úgy vélem, a szülések ténye és száma nem szolgálhat kielégítő magyarázattal, nem hozható közvetlen összefüggésbe a túlsúlyosok arányának növekedésével. Már csak azért sem, mert a férfiaknál ilyen jellegű biológiai determinánsokról nem beszélhetünk, mégis náluk is kialakul az említett tömegjelenség.

A következőkben a településjelleggel kapcsolatos összefüggést vizsgáljuk, szintén korcsoportos bontásban. Itt az áttekinthetőség kedvéért \pm jelekkel jelöltem az átlagtól való eltérést.

A túlsúlyosok arányának eltérése az átlagtól településjelleg szerint

NŐK				
Életkor	Település			
	Budapest	Város	Nagyközség	Község
18-25 év	-	-	+	+
26-35 év	-	-	+	++
36-45 év	-	-	+	++
46-60 év	-	-	+	+
61-70 év	-	-	+	+
71-80 év	-	+	+	-
81 év felett	-	+	-	+

FÉRFIAK				
18-25 év	-	-	+	+
26-35 év	-	-	+	+
36-45 év	-	+	-	+
46-60 év	-	+	-	+
61-70 év	+	+	+	-
71-80 év	++	+	-	-
81 év felett	+	+	+	-

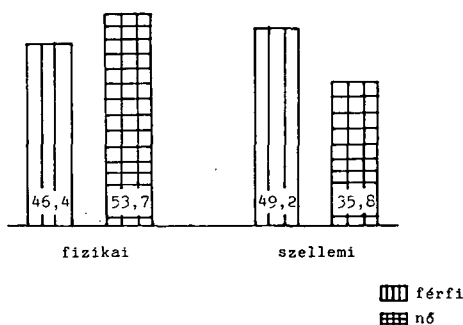
A nők esetében a túlsúly arányok alakulása egyértelmű összefüggést mutat a településjelleggel. A falun élő nőknél csaknem minden korcsoportban magasabb a túlsúlyosok aránya, mint a városiaknál, míg Budapesten minden korcsoportban átlag alatti értékek szerepelnek. Amíg például a legfiatalabb korcsoportban Budapesten 10 nőből csak 1 kövér, addig falun 10-ből 2, tehát kétszer akkora arányban fordul elő a túlsúly.

A férfiaknál nem ilyen egyértelmű a kép. Náluk az figyelhető meg, hogy a fiatalabb korcsoportban a legalacsonyabb urbanizációs szinteken szerepelnek átlag feletti arányok, de ez idővel megfordul, és 60 év felett a dominancia áttevődik Budapestre, illetve a városokba.

Összességében azt mondhatjuk, hogy mindenképpen számottevőbb az elhízás az alacsonyabb urbanizációs szinteken.

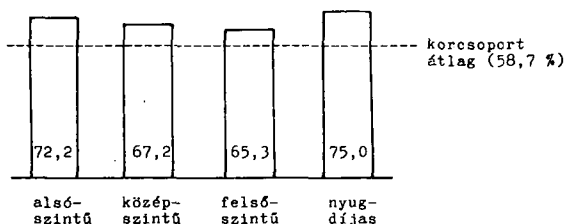
Foglalkozás szerint is megvizsgáltam, milyen különbségek mutatkoznak. A következő ábrán egy egészen durva csoportosítást mutatok be:

A túlsúlyosok aránya nemenként a munkavégzés jellege szerint %-ban

Látható, hogy a férfiaknál nem túl nagyok az arány-különbségek aszerint, hogy szellemi vagy fizikai munkát végeznek, bár érdekes, hogy a szellemi munkát végzőknél magasabb a túlsúlyosok aránya. Nőknél épp fordítva van, és a különbség is számottevő. A szellemi foglalkozású nőknél csak 35 %-os arányban fordul elő túlsúly. Ha meggondoljuk, hogy ebben az osztályban szerepelnek az ülőmunkát végző adminisztrátorok, irodai dolgozók, akkor be kell látni, hogy a sokat hibáztatott ülőmunka sem szolgál önmagában magyarázatul az elhízásra.

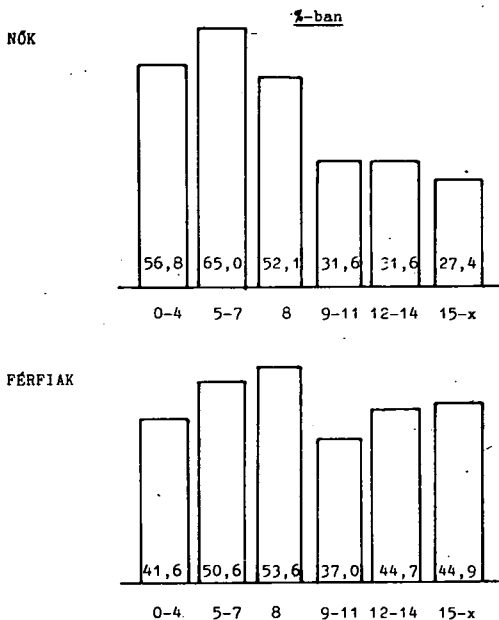
Feltűnő volt a foglalkozási adatok elemzése közben, hogy a túlsúlyos arány alakulása a beosztással is egyértelmű összefüggést mutat.

A túlsúlyosok aránya vezető beosztású férfiaknál
a 46-60 év közötti korcsoportban

Ezen az ábrán 46-60 év közötti férfiak szerepelnek különböző szintű vezetői beosztásban. Látható, hogy mindegyik csoportban az amúgy is magas korcsoport-átlagot jóval meghaladó túlsúly-arányok alakulnak ki. Azt mondhatjuk, hogy minden három vezető beosztásban dolgozó férfi közül kettő biztos, hogy elhízott, illetve cipel felesleges kilókat.

Számításaim szerint a legizgalmasabb összefüggés az iskolai végzettséggel kapcsolatban mutatható ki.

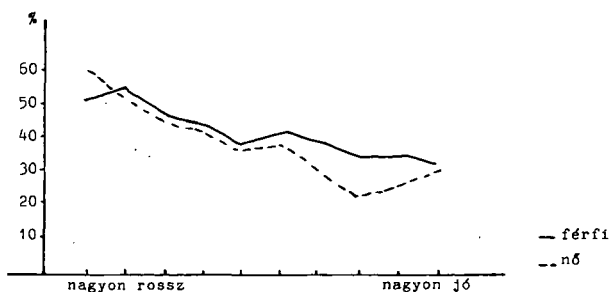
A túlsúlyosokkal rendelkezők aránya
iskolai végzettség szerint nemeként

Az ábrán jól látszik, hogy a férfiaknál és a nőknél nem egyformán alakul a túlsúlyosok aránya a végzettség szerint. A nőknél az elvégzett osztályok számának növekedésével párhuzamosan egyenletesen csökken a felesleges kilókkal rendelkezők aránya. A legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkező értelmiségi nők körében már csak minden negyedik túlsúlyos, míg az 5-7 osztályt végzetteknel 65 %-os a gyakoriságuk. A férfiaknál nincs ilyen nagy különbség. Az iskolai végzettség növekedésével nem jár együtt a túlsúlyos arány csökkenése. Legalacsonyabb előfordulási gyakoriság a szakmunkásképzőt végzetteknel figyelhető meg.

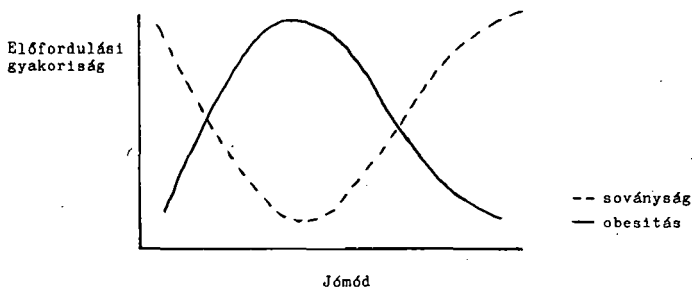
Tekintve, hogy az iskolai végzettség csak az egyik - jól mérhető, s ezért igen gyakran használt - dimenziója a kulturális szintnek, kiegészítésképpen bemutatok egy olyan ábrát is, amely a kultúra további, nehezebben mérhető dimenzióit is bekapcsolja, mégpedig a családi háttér, az indíttatás figyelembevételével, ami a gyermekkori szocializáció szempontjából nagy jelentőségű. (Lásd a 7. ábrát.)

Kulturális háttérként a gyermekkori kulturális fogyasztási jellemzőkből készített összevont index szolgál, melynek segítségével egy 10 fokú skálán helyezhetjük el a vizsgált személyeket. Mindkét görbe jól mutatja, hogy a túlsúlyosok aránya a legrosszabb kulturális háttérűektől a legjobb felé haladva szinte egyenletesen csökken. Azok között, akiknek a

A kulturális háttér és a túlsúlyosok aránya - nemek szerint

kulturális háttére nagyon rossz, csaknem kétszer akkora az elhízottak aránya, mint ott, ahol a kulturális háttér jó. Megállapítható az is, hogy a nőkre ez az összefüggés is erőteljesebben érvényes, mint a férfiakra, mert náluk a kulturális háttér szerint lényegesen nagyobb aránykülönbségek mutatkoznak.

Végül az elhízás és a jövedelem összefüggéséről kellene még szót ejteni. Albert J. Stunkard 1977-ben az *Annals of the New York Academy of Sciences*-ben publikálta a következő ábrát a jómód és az elhízás összefüggésének a bemutatására:

A jómód és elhízás közötti összefüggés

Az ábrából jól leolvasható, hogy Stunkard a jómód egy viszonylag alacsonyabb szintjén valószínűsíti az obesitás előfordulásának maximumát. Ettől a ponttól számítva a jómód csökkenése, illetve növekedése egyaránt az obesitás csökkenését vonja maga után, bár rendkívül nagymértékben eltérő okokból. A jólét legalacsonyabb szintjén az obesitás alacsony előfordulási gyakoriságát Stunkard a hiányos táplálkozással hozza összefüggésbe, míg a másik póluson a jómódban élőknek a divat hatásában találja meg a magyarázatot. Az ábrán szaggatott vonallal jelzett görbe, a soványság görbéje, éppen az inverze, vagyis tükörképe az obesitás

görbájének. Stunkard elmélete az elhízás és jómód összefüggését illetően általános érvényűnek tűnik. Különösen az teszi izgalmassá, hogy nemcsak egy adott társadalom lakosságának elhízottságát jellemezhetjük vele, hanem a fejlettség különböző szintjén álló társadalmakban előforduló elhízottság összehasonlítására is alkalmas lehet. Valószínűnek tartom, hogy a mai magyar társadalom helyét Stunkard obesitás görbájén valahol a maximum pont környékén lehetne megtalálni.

Az eddigiek lényegében egy leíró jellegű, statikus analízisét adják - egy viszonylag nagy adatbázison - az elhízás tömegesen előforduló jelenségének. Annak alapján, hogy a különböző szociális faktorokon, hol találunk különösen magas túlsúly előfordulási arányokat, körvonalazhatókká válnak azok a társadalmi csoportok, melyek az elhízás szempontjából különösen veszélyeztetett helyzetben vannak (pl. nőknél a falun élő, 8 általánosanál nem magasabb iskolai végzettségű, eltartott, sokgyerekesek).

A téma természetéből adódik, hogy szükség lenne a vizsgált személyek életútját, mobilitását, migrációs jellemzőit bekapcsoló elemzésre is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Béki Gabriella: Az elhízás társadalmi tényezőiről. Egészségnevelés, 1986. 3. szám. 159-162. old.
- Makara Péter: Táplálkozás - kockázat - társadalom. Kandidátusi értekezés, Budapest, 1985.
- Jean Mayer: Obesity. Postgraduate Medicine, 1972. May.
- Rétegződés-modell vizsgálat. II. köt. Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1984.
- Albert J. Stunkard: Obesity and the Social Environment: Current Status, Future Prospects. Annals of the New York Academy of Sciences, V. 300. 1977.
- Szollár Lajos: Az elhízás kórleltana. Medicina, Budapest, 1986.